

та кількість вилученої вогнепальної зброї в Україні за 2005-2010 рр.

Література

1. Марцев А.И. Преступность как социальное явление / А.И. Марцев // Актуальные проблемы борьбы с преступностью и правоприменительной практики: межвуз. сб. науч. трудов. - Красноярск, 1998. - С. 6-13; П.С. Тоболкин Социальная обусловленность уголовно-правовых норм / П.С. Тоболкин. - Свердловск, 1983. - 177 с.
2. Карпец И.И. Преступность: иллюзии и реальность / И.И. Карпец. - М.: Российское право, 1992. - 432 с.
3. Коржанский Н.И. Очерки теории уголовного права / Н.И. Коржанский. - Волгоград, 1992. - 89 с.
4. Тоболкин П.С. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм / П.С. Тоболкин. - Свердловск, 1983. - 177 с.
5. Дагель П.С. Условия установления уголовной наказуемости / П.С. Дагель // Правоведение. - 1975. - № 4. - С. 67-74.
6. Гальперин И.М. Уголовная политика и уголовное законодательство. Основные направления борьбы с преступностью / И.М. Гальперин. - М.: Юрид. лит., 1975. - 115 с.
7. Филимонов В.Д. Криминологические основы уголовного права / В.Д. Филимонов. - Томск: Изд-во Томского ун-та, 1981. - 210 с.
8. Мальков С.М. Уголовная ответственность за хищение оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств: монография / С.М. Мальков. - Красноярск, 2002. - 221 с.
9. Тихий В.П. Уголовная ответственность за нарушение правил обращения с общепасными предметами / В.П. Тихий. - Киев, 1989. - 80 с.
10. Полозов В.П. Оружие в гражданском обществе. Политико-правовое исследование. Ч. 3 / В.П. Полозов. - 3-е изд, испр. и доп. - М., 2001. - [Электронный ресурс]: <http://www.samooborona.ru/>

11. Зимринг Ф. Огнестрельное оружие, насилие и национальная политика / Ф. Зимринг // В мире науки. - 1992. - № 1. - С. 6-14.

12. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции / В.В. Лунеев. - М., 1997. - 525 с.

13. Литвин А.П. Борьба органов внутренних дел с незаконным обладанием предметами вооружения. Уголовно-правовые и криминологические вопросы: учебное пособие / А.П. Литвин. - Киев, 1990. - 76 с.

14. Стан та структура злочинності в Україні. - [Електронний ресурс]: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/762153>

15. Міняйло Н.Є. Причини та умови транснаціональної злочинної діяльності у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї / Н.Є. Міняйло // Право та управління. - [Електронний ресурс]: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/prtup/2011_3/pdf/11mneovz.pdf

16. Міняйло Н.Є. Транснаціональна злочинна діяльність у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї: кримінально-правове та криминологічне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 "Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право" / Н.Є. Міняйло. - Київ, 2012. - 20 с.

17. Першуткин Н.И. Оружие как средство самообороны / Н.И. Першуткин // Закон. - 1998. - № 1. - С. 16-18.

18. Казакова В.А. Вооруженная преступность: криминологические и уголовно-правовые проблемы / В.А. Казакова. - М., 2003. - 256 с.

Черниш М.О.

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права та*

криминології ОДУВС

Гайдаржі І.С.

викладач кафедри кримінального права та

криминології ОДУВС

Надійшла до редакції: 07.04.2013

УДК 343.102

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТАКТИКИ ТА МЕТОДИКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Пойзнер О. Б.

Незважаючи на заходи, що вживаються, спрямовані на викорінення такого явища, як жорстоке поводження з людьми при затриманні, доставлянні та перебуванні їх у приміщеннях органів внутрішніх справ за підозрою у вчиненні злочинів чи за адміністративне правопорушення, на превеликий жаль, такі факти залишаються непоодинокими.

Також поширеним явищем є твердження осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, про застосування до них так званих незаконних методів слідства та дізнання, з метою уникнення ними кримінальної відповідальності за вчинене.

Так, протягом 8 місяців 2013 року до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено 2541 заяву й повідомлення про злочини, пов'язані із застосуванням насилля та іншого жорстокого поводження з людьми працівниками органів внутрішніх справ при виконанні ними службових обов'язків.

Але перед тим, як перейти до проблеми початкового

етапу розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, слід зауважити про **основні елементи їх криміналістичної характеристики**.

Суб'єкт кримінального правопорушення. Вивчаючи з різних джерел інформацію про факти катування, у тому числі такі, що не потрапили у сферу слідчого й судового розгляду, розумію під особою злочинця всіх, хто згадується як виконавець дій, пов'язаних з вчиненням насильства й жорстокого поводження, що можуть бути розцінені як катування. Щодо суб'єкта злочину за ст. 127 КК України - коло спеціальних суб'єктів має бути конкретизовано. З позицій криміналістики та кримінального права класифікацію спеціальних суб'єктів злочину слід поділити на групи, а саме: 1) співробітники правоохоронних органів; 2) співробітники пенітенціарних органів; 3) військовослужбовці; 4) медичні працівники; 5) працівники приватних охоронних структур. Загальний суб'єкт віднесений у цій класифікації до шостої групи.

Особа потерпілого в справах про катування. Щодо осіб, які зазнали насильницьких дій, у тому числі кату-

вання, міжнародно-правові документи й національні кримінальні закони зарубіжних держав застосовують термін “жертви”. Чинне українське національне кримінальне й кримінально-процесуальне законодавство не оперує поняттям “жертва”, визначаючи це поняття термінами “потерпілий”, “потерпіла особа”, а в правовій літературі вживається термін “особа, яка потерпіла від злочину”. Поняття “потерпілий” нерозривно пов’язане з поняттям шкоди, яка щодо потерпілого від катування виступає в таких видах: 1) фізична; 2) моральна шкода; 3) соціальна; 4) майнова (матеріальна) шкода.

Спосіб вчинення. У зв’язку з тим, що людина є єдністю двох взаємодіючих підструктур - біологічної й надбіологічної (психіки), фізичне насильство над людиною може мати як наслідки заподіяння психічних травм, так само, як наслідками впливу на психіку можуть бути порушення фізіологічних функцій організму й навіть смерть людини. Наприклад, такі фізичні насильницькі дії, як введення в кору головного мозку відповідних хімічних речовин, електронна стимуляція мозку можуть вкрай згубно вплинути на психіку людини. Спричинення психічної травми можливе також через фізичний вплив безпосередньо на тіло людини (катування тощо). Як фізичний, так і психічний насильницький вплив можуть здійснюватися людиною: а) безпосередньо - шляхом особистого контакту (використовуючи можливості свого організму - фізичні або психічні). Використовуючи свої фізичні можливості, людина може використовувати м’язову силу свого тіла (наприклад, нанесення ударів, давлення шиї. Щодо працівників правоохоронних органів, то ними використовувалися: побиття, катування струмом, катування вогнем, асфіксія, позбавлення ліків, сексуальне насильство тощо) або різні механізми, пристосування, інші засоби вчинення злочину (наприклад, удар ножем чи постріл зі зброї тощо) для посилення м’язової сили тіла. Щодо психічного насильства, використовуються: пряма психічна агресія, погрози; б) опосередковано - використовуючи поведінку іншої людини, яка не є суб’єктом злочину, інших живих істот. Це, як правило, погроза використання або пряме використання “своїх” ув’язнених (або цілих “прес-хат”) з метою застосування фізичного насильства до жертви чи психічного тиску на неї; в) шляхом опосередкованого виконання - за допомогою усвідомленого й цілеспрямованого використання різних процесів і явищ зовнішнього світу. Надана класифікація дасть змогу відокремити основні види катувань, що вчиняються працівниками правоохоронних органів на підставі особливостей способу вчинення, що дає можливість подальшого їх глибокого дослідження з метою розробки й диференціації заходів протидії.

Початковий етап розслідування катувань характеризується протидією, яка вирізняється своєю специфікою форм і способів. Її можна розділити на протидію розкриттю та розслідуванню злочинів, вчинених іншими особами, і протидію розкриттю та розслідуванню злочинів, вчинених самими правоохоронцями.

Першу групу представлено різними способами приховування злочинів, як-то: неприйняття відповідних заходів у разі безпосереднього виявлення ознак злочину; спонукання громадян або представників організацій, які звернулися із заявами про вчинення щодо них злочинів, до відмови від подачі або відкликання таких заяв; приховування від обліку заяв про вчинення злочинів; не внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відповідних відомостей; фальсифікація матеріалів досудових

розслідувань, на підставі яких приймаються незаконні процесуальні рішення тощо.

До другої групи віднесено протидію, яка здійснюється з урахуванням службових повноважень працівників органів внутрішніх справ та їх поінформованості щодо методики проведення оперативно-розшукової й слідчої діяльності, зокрема: використовуються службові повноваження для отримання необхідної для здійснення протидії інформації; використовується професійна обізнаність щодо способів виявлення ознак злочинів і подолання протидії розслідуванню; використовується компрометуюча інформація, якою співробітники володіють або до якої мають доступ по службі, і яка в подальшому використовується для здійснення впливу на заявників (потерпілих), свідків і осіб, які проводять розслідування; для впливу на осіб, які володіють доказовою інформацією про скоєні злочини; використовуються службові й владні повноваження, у тому числі - незаконне затримання, привід, притягнення до адміністративної відповідальності цих осіб або їх близьких тощо. При здійсненні протидії найчастіше використовуються такі способи, як: фальсифікація, знищення, трансформація або приховування слідів та/або засобів вчинення злочину чи процесуальних документів; інсценування; дискредитація та вплив на учасників кримінального процесу. Найбільш розповсюдженою формою є лжесвідчення, яке здійснюється як з боку самих правоохоронців з метою приховування злочинної діяльності, так і з боку інших осіб, на яких вони здійснили вплив (свідків, заявників, потерпілих, колег по роботі тощо).

Найголовнішим засобом подолання протидії розслідуванню у формі лжесвідчення є допит. Для досягнення задач якого застосовується ряд прийомів логічного, психологічного, тактичного або комплексного характеру.

До прийомів логічного характеру відносяться: пред’явлення даних, що викривають особу; демонстрація можливостей судових експертиз, використання наявних даних про активну протидію з боку зацікавлених осіб.

До прийомів психологічного характеру: переконання особи, яка допитується, у необхідності зміни своєї позиції, відмови від надання свідчень, обмови, заперечування з метою надання правдивих показань.

До прийомів тактичного характеру належать: “припущення легенди”, який іноді поєднується з прийомом “припинення неправди”; “повторність”, “відволікання уваги” (або непрямої допит); “промовка”, “вичікування” та ін.

Серед прийомів попередження й подолання надання неправдивих свідчень є їх деталізація, створення в допитуваного уявлення щодо поінформованості слідчого про обставини вчинення злочину, участь у проведенні допиту фахівця задля попередження введення слідчого в оману або авторитетних для допитуваного осіб, присутність яких може перешкодити даванню неправдивих свідчень; пред’явлення викривних даних тощо. Крім зазначених тактичних прийомів можуть застосовуватися різні прийоми переконання й роз’яснення щодо неправильності та небажаності для себе зайнятої позиції особою, яка допитується, достатності доказів для викриття злочину без її показань, з приводу хибного “почуття взаємодопомоги” та “уявного товариства” тощо.

В окремих випадках для подолання можливої протидії розслідуванню з боку правоохоронців, крім вжиття негласних слідчих дій, необхідно використовувати можливості прокурорського нагляду за додержанням законів під час здійснення кримінального провадження, зокрема, здійснюючи витребування необхідних документів, необхідно

створити вигляд загальної перевірки, не акцентуючи увагу на конкретних питаннях. Ще одним тактичним заходом подолання протидії розслідуванню може слугувати фактор раптовості, сутність якого полягає в такій організації слідчої роботи, яка забезпечує непередбаченість змісту й характеру дій слідчого протидіючою стороною, досягнення ефекту їх несподіванки для суб'єктів протидії. Несподіване проведення самої слідчої дії (огляду місця події, допиту, обшуку тощо), часу, місця їх проведення впливають на особу, позбавляють її можливості здійснити продуману протидію встановленню всіх обставин події.

За умови проведення таких заходів пропонується залучати інших досвідчених слідчих і оперативних працівників для одночасного проведення щодо тих працівників ОВС, які, можливо, причетні до вчинення відповідного злочину або володіють криміналістично-значущою інформацією. Крім того, для попередження впливу на заявника (потерпілого) і свідків не варто акцентувати увагу правоохоронців на змісті показань цих осіб, уникати розголошення даних щодо джерела отримання відповідної інформації про подію. Крім того, для попередження в подальшому скомпрометувати отриману вербальну інформацію та її джерела чи відмовитися від раніше наданих показань або заявити про одержання доказів у результаті застосування "недозволенних методів ведення слідства" ефективним буде використання технічних засобів фіксації ходу слідчих дій.

Обов'язково слід забезпечити безпеку осіб, які є основними об'єктами злочинного впливу. При отриманні слідчим відомостей щодо неправомірного впливу на інших учасників процесу, з урахуванням слідчої ситуації, пропонуємо вживати: офіційне попередження осіб, які здійснюють вплив; за наявності підстав застосовувати кримінально-правові заходи реагування; заявників, потерпілих, свідків та інших учасників процесу потрібно попереджати про можливість впливу та інструктувати про необхідну лінію поведінки; проводити негласні слідчі дії щодо встановлення суб'єктів впливу та документування їх дій, у свою чергу, отримані дані безпосередньо або опосередковано вказуватимуть на причетність відповідних осіб до вчинення злочину.

Для отримання додаткових даних злочинної діяльності працівників ОВС можливе використання тактичних комбінацій, під час проведення яких слідчі заходи можуть проводитися також для забезпечення ефективності негласних слідчих дій. Наприклад, під час допиту зацікавленим особам повідомляється інформація про наміри допитати свідків або провести інші слідчі дії. Така інформація спонукає цих осіб вдатися до її передачі іншим співучасникам з метою знищення слідів злочину або перевірки їх знищення, здійснення впливу на інших осіб тощо. При цьому негласні слідчі дії - зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж чи аудіовізуальне спостереження, встановлені новим КПК України, дозволять встановити необхідні слідству дані або досі невідомих співучасників злочину, документувати їх вплив на учасників процесу тощо. Проведення наведених тактичних операцій і комбінацій вимагає взаємодії декількох служб і підрозділів правоохоронних органів та є якісно іншим рівнем подолання протидії.

Отже, враховуючи зазначене й положення ст. 36 КПК України, на національному рівні в Україні прокуратура залишається основною структурно-незалежною установою, діяльність якої спрямована на захист прав і основних свобод людини, на припинення й викорінення катувань та іншого нелюдського поводження чи покарання. Але новий

КПК України надасть змогу забезпечити більш ефективне розслідування злочинів про перевищення влади й службових повноважень, вчинених працівниками правоохоронних органів лише за вжиття Україною додаткових заходів, направлених на забезпечення ефективного розслідування випадків жорстокого поводження, зокрема шляхом подальшого удосконалення кримінального процесуального законодавства й методик розслідування цих злочинів.¹

Для незалежного, об'єктивного й ефективного досудового розслідування кримінальних проваджень про катування та жорстоке поводження з людьми працівниками правоохоронних органів необхідно правильне виявлення, оцінка, вилучення, пакування й надсилання на експертне дослідження речових доказів, вилучених з місця події.

Призначення судової експертизи та її результати (висновки) допомагають слідчому встановити істину в справі.

Під час розслідування злочинів найчастіше проводяться судово-медична, психіатрична, дактилоскопічна, хімічна, біологічна та інші експертизи. Іноді виникає необхідність проведення комплексних експертиз (наприклад, коли потрібні висновки хіміка та криміналіста, біолога й хіміка, медика й криміналіста тощо). Їх необхідність кожного разу визначає слідчий.

Огляд місця події є однією з найпоширеніших слідчих дій, яка складається з пізнавальних і фіксуючих операцій слідчого, виконуваних на місці виявлення ознак вчиненого злочину з метою відшукування й закріплення слідів, предметів та інших об'єктів, що дозволяють встановити механізм події, яка відбулася, і встановити обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

При підготовці до проведення огляду місця події необхідно:

- а) визначити коло осіб, які повинні взяти участь в огляді, у тому числі співробітників міліції, технічних помічників для допоміжних робіт, спеціалістів, понятих;
- б) визначити техніко-криміналістичні засоби, які бажано було б використати для пошуку, виявлення й фіксації слідів, обстановки;
- в) підготувати пакувальний матеріал, бланки для опечатування, пояснювальні бирки.

У разі потреби в процесі огляду складають схеми, плани місця події.

Об'єкти, які вилучаються з місця події, необхідно упаковувати належним чином (щоб унеможливити доступ до них), опечатати й скріпити підписами учасників огляду.

При вилученні речових доказів слід дотримуватися загального й обов'язкового правила - кожний речовий доказ, кожен взятий зразок повинні бути упаковані окремо, опечатані, споряджені відповідним надписом.

Одяг та інші об'єкти текстильного походження необхідно упакувати, прокладаючи між поверхнями аркуш паперу, щоби при складанні предмету речовина чи мікрочастки з однієї частини не могли перейти на іншу.

На кожному пакеті роблять відповідні надписи.

Вирішальну роль при огляді місця події відіграє обізнаність про типові місця локалізації слідів і природі мікрооб'єктів. Представивши механізм злочинної події, дії винної особи і його жертви, використані знаряддя, з великою часткою ймовірності можна припустити, з яких об'єктів і на які повинні були перейти мікрочастинки, де ймовірно розташовуються на поверхні.

У практиці досудового розслідування кримінальних проваджень про катування та жорстоке поводження з людьми працівниками правоохоронних органів як об'єкти криміналістичного дослідження найчастіше фігурують

мікрооб'єкти, до яких відносяться мікросліди, мікрочастинки й мікрокількості речовин.

Мікрочастинки володіють стійкою формою й структурою. До них відносяться: волосся й сухі лусочки шкіри людини та тварин, волокна тканин (одягу), рослинного й іншого походження, дрібні частки металів, мінералів, фарби, слини, пально-мастильних матеріалів і нафтопродуктів, наслідки близького пострілу, сліди металізації, залишені в результаті контактної взаємодії, та інші.

Необхідно встановити факт взаємопереходу мікрочасток із одягу (тіла) винного та потерпілого. Це можуть бути волокна тканин, мікробризки крові, сперми, слини, поту, інших виділень, сторонні забруднення, що відокремилися від потерпілого й нападника; частинки з використаного знаряддя, що залишилися на одязі злочинця, а також на тілі й одязі його жертви.

Знаряддя, які використовують для катувань, можуть бути різними - від складних пристроїв до простих побутових предметів: товста книга (кримінально-процесуальний кодекс), пластикова пляшка з водою, плоскогубці, поліетиленовий пакет для сміття, та "спеціалізованих" - наручники, акумулятор перемінного струму тощо.

Знаряддя, які ймовірно використовувались для катувань, необхідно вилучити, ретельно упакувати й направити на експертне дослідження з метою виявлення на них слідів біологічного й матеріального походження. Крім того, матеріал, з якого вони виготовлені, необхідно залучити для подальшого порівняльного дослідження, які можуть бути необхідними при виявленні в процесі проведення медичної експертизи сторонніх мікрочасток, які вилучені з тіла потерпілого або в біологічних слідах, вилучених при огляді місця події.

При слідчому огляді мікрооб'єкт потрібно передусім шукати на знаряддях злочину, одягу, взутті, тілі підозрюваного та жертви. У людини мікрооб'єкти зазвичай локалізуються на руках, у місцях нанесення травми, волосся, вушних раковинах і слухових проходах, під нігтями тощо.

Спочатку потрібно виявити й вилучити предмети, на яких передбачається наявність слідів і мікрочасток.

Об'єкти (сліди) біологічного походження (кров, сперма тощо), які вилучаються при огляді місця події, надсилаються в бюро судово-медичної експертизи.

Предмети зі слідами біологічного походження (кров, сперма тощо) надсилаються на дослідження в сухому стані, обов'язково висушуються природним шляхом без використання прямих сонячних променів, батарей, обігрівачів пристроїв. Ці умови зумовлюються тим, що на вологих місцях кров і виділення швидко загнивають, що ускладнює чи навіть унеможлиблює проведення експертизи.

Упаковувати предмети зі слідами біологічного походження необхідно тільки в паперові пакети, ніколи не використовувати полімерні пакети.

На об'єктах зі слідами біологічного походження медичними експертами при дослідженні часто виявляються мікрочастки речовини (волокон, ґрунту, металу, фарби, полімеру, рослинного чи тваринного походження тощо), які мають відношення до справи. Такі мікрочастки речовини необхідно вилучити й направити для проведення криміналістичної експертизи з метою встановлення виду речовини та, якщо можна, проведення порівняльного дослідження зі зразками, вилученими в підозрюваних чи на місці події.

Окремо необхідно зазначити питання отримання зразків для порівняльного дослідження під час прове-

дення окремих видів експертиз. Необхідність отримання зразків для порівняльного дослідження виникає у зв'язку з проведенням таких експертиз, як: нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів, ґрунтознавча, біологічна (рослинного походження).

Основними недоліками реалізації цього етапу підготовки експертизи є зволікання слідчими при вилученні об'єктів, зразків, та їх неналежне упакування.

Для виявлення на предметах обстановки місця події (предметах-носіях) мікрочастинок або мікрослідів певних матеріалів і речовин (частинок фарби, слідів пально-мастильних матеріалів, слідів металізації, мікрОВОЛОКОН, частинок наркотичних засобів тощо) та експертного дослідження слідів-нашарувань на предметах, бажано направляти самі предмети, забезпечивши зберігання на них плям і нашарувань, а також їх локалізацію та герметичність упакування. Нашарування й плями необхідно прикрити аркушем білого паперу або тканиною, закріпленою по краях. Предмети одягу й взуття, на яких припускається наявність волокон, ґрунту, металу, фарби, полімеру (інших мікрочастинок і нашарувань), необхідно загорнути кожний окремо в щільний білий папір (забороняється упакувати їх у поліетиленові мішки, оскільки поліетилен має електростатичні властивості, під впливом яких локалізація мікрочастинок на об'єкті може зазнати змін). Зразки ґрунту вилучаються та герметично упаковуються в пластикові пакети.

Визначення роду (виду) матеріалів і речовин за класифікаціями, що існують у науці, техніці та на виробництві (за хімічним складом, фізичними властивостями, призначенням тощо).

На вирішення судової криміналістичної експертизи найчастіше ставляться такі питання.

Чим є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди (нашарування, плями, бризки) або частинки (мікрочастки) (наприклад, лакофарбових матеріалів (покриттів), сторонні волокна-нашарування (мікрочастинки волокон)), сліди або мікрочастинки металу?

Чи мають вилучені надані зразки слідів (нашарування, плями, бризки) або частинки (мікрочастки), наприклад, лакофарбових матеріалів (покриттів), сторонні волокна-нашарування (мікрочастинки волокон), сліди або мікрочастинки металу лакофарбових речовин (частинок покриттів) спільну родову (групову) належність з наданими зразками порівняння?

Чи мають вилучені об'єкти (зазначається, які саме: полімерів, пластмас, скла, лакофарбових, ґрунти) сліди (нашарування, плями, бризки) або частинки (мікрочастки) лакофарбових матеріалів (покриттів), сторонні волокна-нашарування (мікрочастинки волокон), сліди або мікрочастинки металу спільну родову (групову) належність за матеріалом виготовлення (зазначається, з яким саме)?

Аналогічно формулюються питання по виявленню на предметах-носіях мікронашарувань (часток) ґрунтового походження, визначення їх природи, а також установаження спільної родової (групової) належності з наданими зразками.

Біологічна криміналістична експертиза досліджує об'єкти рослинного й тваринного походження. Ними найчастіше бувають: листя, стеблі, квіти, сіно, солома, кора, деревина, тощо; похідні шкірних покривів тваринного походження (волосся, пір'я, луска тощо).

Головними завданнями біологічної експертизи є установаження належності об'єктів тваринного й рослинного походження до конкретного біологічного таксона (роди-

ни, роду, виду та ін.), а також виявлення мікрооб'єктів зазначеного походження на предметах обстановки місця події (предметах-носіях) і встановлення спільної родової (групової) належності з порівнюваними об'єктами.

Чим є на предмети-носії (зазначається, на якому саме) сліди або частинки (мікрочастки) рослинного чи тваринного походження, якого (яких) саме (роду, виду)?

Чи мають вилучені надані мікрочастинки спільну родову (групову) належність з наданими для порівняння об'єктами?

Варто зауважити, що характер питань може бути найрізноманітнішим, оскільки вони залежать від обставин справи, її кваліфікації, особливостей.¹

Як уже зазначалось, методика розслідування кримінальних проваджень цієї категорії загалом аналогічна методикам розслідування кримінальних справ проти особи та службових злочинів, а тому не має особливої потреби описувати весь механізм розслідування. Водночас є необхідність зупинитись на тактиці проведення окремих слідчих дій, які необхідно виконати в ході розслідування, а також на деяких специфічних слідчих діях.

Так, у ряді випадків співробітниками міліції проводиться затримання особи в одному місці, а вже після доставки її до органу внутрішніх справ складаються рапорти, згідно з якими начебто затримання відбулось в іншому місці. З огляду на зазначене, такі дії вже самі по собі мають ознаки службового підроблення, тобто злочину, передбаченого ст. 366 КК України, або, якщо складаються рапорти з неправдивими відомостями для створення штучних доказів обвинувачення, можуть мати ознаки злочину, передбаченого ч. 2 ст. 383 КК України.

Перевірити ці дані можливо не тільки шляхом проведення допитів учасників процесу, у ході яких також скласти схему маршруту від місця затримання до місця тримання, а й шляхом отримання інформації від підприємств і організацій, що мають камери зовнішнього спостереження, якими може бути зафіксований момент затримання чи транспортування особи, а також операторів мобільного зв'язку, які можуть надати інформацію органам досудового розслідування щодо місця знаходження певного абонента у визначений час чи проміжок часу, якщо на момент затримання потерпілий мав при собі включений мобільний телефон.

Слід відмітити, що від оператора зв'язку необхідно отримати інформацію про місце знаходження абонента із зазначенням азимуту та дистанції до базових станцій, що дасть змогу більш точно визначити місцезнаходження абоненту. У разі, якщо дані про місце затримання особи зі слів потерпілого та співробітників міліції різняться значними відстанями (як правило, більше 2 км, тобто за межами допустимої помилки), то отриманих даних від оператора зв'язку буде цілком достатньо для підтвердження чи спростування версії про місце затримання особи.

Водночас у разі розбіжностей у місці затримання до 2 км по прямій, виникне необхідність у додаткових технічних дослідженнях цих місць спеціальними технічними засобами. Для цих цілей доцільно залучити відповідні оперативно-технічні підрозділи СБ України, шляхом надання доручення в порядку ст. 40 КПК України. Результати, що будуть отримані в ході виконання такого доручення, можуть дати більш точні дані про місце знаходження особи в певний час із точністю до декількох сотень чи десятків метрів.

Також, залежно від обставин справи, може виникнути необхідність у визначенні місця знаходження як потер-

пілого, так і підозрюваних не тільки в точно визначений час, а за більш тривалий період. Така необхідність може виникнути в разі, якщо показання потерпілого й підозрюваних щодо обставин місця затримання та шляху до нього й з нього до органу внутрішніх справ будуть значно різнитись. Необхідна інформація також може бути отримана від операторів мобільного зв'язку.

З урахуванням зазначеного, під час допиту потерпілого та підозрюваних (обвинувачених) необхідно в них з'ясувати наявність на момент затримання при собі мобільного телефону чи телефонів, а також їх номери й приналежність відповідному оператору. Якщо в потерпілого чи підозрюваних (обвинувачених) було при собі декілька телефонів, то інформацію про місце знаходження абонентів доцільно витребувати від усіх операторів, чийми послугами вони користувались, для більш достовірного встановлення місця перебування цих осіб у тому чи іншому місці в певний час. У такому разі інформація про місце перебування осіб, які цікавлять, буде найбільш достовірною й точною.

Варто зазначити, що інформація операторів зв'язку, як правило, містить дані про азимут і відстань до мобільного телефону особи, яка цікавить, від базової станції, чи декількох базових станцій, а в ряді випадків може даватись сектор, в якому перебував той чи інший телефон. У будь-якому разі такі дані не є наглядними, а тому після їх отримання необхідно оглянути ці матеріали із залученням інженерно-технічного працівника відповідного оператора зв'язку, який володіє технічними характеристиками обладнання комунікаційної компанії. У ході огляду необхідно запропонувати йому на карті місцевості (при цьому необхідно використовувати не власноруч намальовану схему, а дійсну топографічну великомасштабну карту) відобразити місце розташування базової станції, азимут чи сектор і дистанцію від неї, де знаходився той чи інший абонент у певний час. При цьому необхідно при складанні такої схеми використовувати компас для точного визначення сторін світу та лінійку з міліметровим діленням, що відповідає ДСТ, для точності вимірювань. Якщо мають дані про азимут (сектор) і дистанцію від декількох базових станцій чи дані декількох операторів (як правило, антени різних операторів не розташовуються разом, за виключенням надвисоких будівель, що височіють над іншими), то місцем найбільш вірогідного розташування об'єкта буде точка перетину ліній азимутів чи секторів, з урахуванням дистанції. "Вірогідною" тому, що, як зазначалось вище, такі дані не є абсолютно точними й корегуються залежно від щільності базових станцій на певній ділянці місцевості, як правило, від 100 до 1500 метрів, а за межами населених пунктів до 2000-3000 м.

У разі потреби можливо провести допит вказаного спеціаліста як свідка, з метою отримання від нього необхідної для слідства інформації щодо місць перебування абонентів.²

Література

1. Методичні рекомендації прокуратури Одеської області "Особливості кримінального провадження за кримінальними правопорушеннями, вчиненими працівниками правоохоронних органів". - Одеса, 2013.

2. Методичні рекомендації Генеральної прокуратури України. - К. 2011. - С. 19-21.

Пойзнер О.Б.
кандидат юридичних наук
Надійшла до редакції: 01.04.2013